

ויחל משה

מים ראשונים: מי לא כתב ומה לא נכתב על עמידתו ותפילתו של משה בחטא העגל; עמידה של דו-פנים: פנים מפייסות ומחלות כלפי הקב"ה ופנים כועסות ומסבירות כלפי העם. גם אנו כבר שלחנו מיעוט ידיו בנושא זה בדברינו [לך רד-לך עלה](#) וכן [לא יהיו שתי הפנים בכעס וסניגוריות על חטא העגל](#), כולם בפרשתנו, פרשת כי תשא. הפעם נבקש להתמקד במילים: "ויחל משה את פני ה' אלוהיו" שדרשות ופירושים נאים נקשרו אליהן.

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוף מארץ מצרים: ... ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם פכוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ (שמות לב ז-יד).¹

מסכת סופרים פרק יז הלכה ה – קריאת התורה בתענית ציבור

בפסח קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים; בעצרת: שבעה שבועות; בראש השנה: בחודש השביעי באחד לחודש; ביום הכיפורים: אחרי מות...² ובתעניות של תשעה באב ושבע אחרונות של עצירת גשמים, ברכות וקללות, אבל תעניות אחרות: ויחל משה, ומפטירין דרשו ה'.³

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויסע פרשה ו – משה בין הקב"ה לעם

"ויצעק משה אל ה' (שמות יז ד) להודיע שבחו של משה, שלא אמר משה הואיל והם מדיינין עמי איני מבקש עליהם רחמים, אלא: "ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה". אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בינד לבינים אני הרוג. אתה אומר לי: אל תקפיד כנגדן, שנאמר: "כי תאמר אלי שאהו בחיקך" (במדבר יא יב), והם רוצין להרגני.⁵ כאן המקום מְמִיך ומשה מגביה, ובמקום אחר המקום מגביה ומשה מְמִיך, כענין שנאמר: "ועתה הניחה לי" (שמות לב ז). ואחריו מה הוא אומר? "ויחל משה".⁶

¹ יש לשים לב שפרשה קצרה זו, בה הקב"ה מודיע למשה שהעם חטא בעגל, הקב"ה מבקש להשימך את העם וליצור עם חדש מזרעו של משה, משה מחלה את פניו של הקב"ה ומעלה שתי טענות מרכזיות: חילול השם וההבטחה לאבות, והקב"ה ניחם על הרעה – פרשה זו מתנהלת כולה בהר סיני טרם ירידתו של משה מן ההר. כאשר משה יורד מן ההר ורואה בעיניו את מעשה העגל כולל חלקו של אהרון אחיו במעשה, הוא כועס ושובר את הלוחות ומסתבר שתהליך הריצוי והכפרה על מעשה זה אינו כה פשוט וחילוי הפנים והנחמה על הרעה שהיו שם בראש ההר, היו רק התחלה של תהליך, לא סופו וודאי לא כולו.

² והרשימה ממשיכה בסדר הקריאות בתורה של המועדים, חנוכה, פורים, ראשי חודשים, מעמדות ועוד.

³ זו קריאת התורה שאנו קוראים בתעניות ציבור שמתחילה בפסוק "ויחל משה" וממשיכה בדילוג לפרשת הלוחות השניים: "פסל לך לוחות אבנים כראשונים". מדוע דווקא בפרשה קשה זו? לכאורה בשל מאמר ירושלמי תענית פרק ד הלכה ה: "אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטא של עגל". בכל תענית שבה בשל צרה יש משהו מצרת חטא העגל. אבל הקריאה בתענית ציבור מדלגת על החלקים הקשים של חטא העגל, על הפסוקים הראשונים שהבאנו לעיל, על שבירת הלוחות, על הריגת עובדי העגל ע"י הלוויים, שליחת המלאך ועוד. מטרת הקריאה היא להדגיש את הנחמה והריצוי המבוקשים בתענית הציבור. ראו המדרשים על הקב"ה שמתנחם או ניחם, בדברינו [וינחם ה' כי עשה את האדם](#) בפרשת בראשית וכן [לא איש אל ויתנחם](#) בפרשת בלק. ראו בפרט מדרש במדבר רבה כג ח שם: "לא איש אל ויכזב - לא איש עושה לאל שייכזב; ולא בן עמרם עשה אותו להתנחם, זה שהוא אומר: הרף ממני ואשמידם (דברים ט יד), עמד בן עמרם ועשה אותו להתנחם, שנאמר: וינחם ה' על הרעה (שמות לב יד)".

⁴ במסה ומריבה, התחנה השנייה אחרי קריעת ים סוף בה צמא העם למים. ראו הפסוק המלא שם: "ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני". ראו דברינו [מסה ומריבה](#) בפרשת בשלח. וכבר בתחילת השליחות נאמר למשה ואהרון: "בני סרבנים הן, רגזיני הן, טרחני הן, ע"מ כן תהיו מקבלין עליכם" (שמות רבה ז ג).

⁵ הפסוק: "שאהו בחיקך" נאמר אמנם בפרשת קברות התאוה בספר במדבר (ראו דברינו [המתאוננים](#) בפרשת בהעלותך), אבל הדרשן מבין שדברים כאלה נאמרו למשה כתזכורת מתמדת לאורך כל הדרך וראשיתם מיד לאחר קריעת ים סוף בספר שמות.

⁶ סיומת המדרש מזכירה את הביטוי "[לא יהיו שתי הפנים בכעס](#)" עליו כבר הרחבנו בפרשה זו: "א"ל הקב"ה: לא יהיו שתי הפנים בכעס, אלא כשתראה אותי נותן רותחין, הוי נותן צונן וכשתראה אותי נותן צונן, הוי נותן רותחין". (דברים רבה ג טו). ממך – מגביה, רותחים – צוננים (וגם ההפך!). כשהוא אומר: "הניחה לי", רומז הקב"ה למשה שיש מקום לחלות את פניו ושהגזרה איננה סופית ומוחלטת. משם לקח משה את "ויחל". ראו פיתוח מדרש מכילתא זה בתנחומא בשלח סימן כב. מעניין גם הקשר שהמכילתא יוצר בין פרשת מסה ומריבה ובין חטא העגל בפרשתנו. הקשר הוא הצור בחורב. מהצור החרב בחורב שבפרשת בשלח יצאו מים חיים לגוף ולנפש, לאדם ולבהמה. וכאן, במחילה הסופית של חטא העגל, שתחילתה ב-"ויחל משה", וסופה בהתגלות כבוד ה' [בנקרת הצור](#) בחורב משם יצאו מידות של רחמים שאינן חוזרות ריקם (ראש השנה יז ע"ב). וזה נושא מעניין לפעם אחרת.

שמות רבה פרשה מב סימן ב – הקב"ה פותח פתח למשה

התחיל הקב"ה ליתן למשה שבילים שביקש עליהם רחמים. מנין? אמר ר' יוחנן: למעלה כתוב "לך רד" – לשון קשה,⁷ ואחר כך הוא אומר: "ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא" (שמות לב ט) – ואין אמירה אלא לשון רך.⁸ כאדם שיש בלבו על חברו והוא מבקש להתפייס לו והוא אומר לו: אמור לי, מה עשיתי לך שכן עשית לי? כיון ששמע משה מן הקב"ה דברים רכים, התחיל מבקש עליהם רחמים, שנאמר: "ויחל משה את פני ה' אלוהיו".⁹

מסכת ברכות דף לב עמוד א – משמעויות רבות: מחלה, הפרה, חולין, אש

"ויחל משה את פני ה' " – אמר רבי אלעזר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב"ה עד שהחלהו;¹⁰ ורבי אומר: עד שהפר לו נדרו, כתיב הכא: "ויחל" וכתוב התם: "לא יחל דברו", ואמר מר: הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו. ושמואל אומר: מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר ואם אין מחני נא מספרך.¹¹ אמר רבא אמר רב יצחק: מלמד שהחלה עליהם מדת רחמים.¹² ורבנן אמרי: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה.¹³ ... רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב"ה עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו? אמר רבי אלעזר: אש של עצמות.¹⁴

שמות רבה מג פרשת כי תשא – סניגור, מרפא, מתיר נדרים

סימן א: ויחל משה, כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "ויאמר להשמיך לולי משנה בחירו עמד בפפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית" (תהלים קו כג).¹⁵ א"ר חמא בר חנינא: הסניגור הטוב מסביר פנים בדיון.¹⁶ משה אחד משני הסניגורים הטובים שעמדו ללמד סניגוריא על ישראל והעמידו פנים כביכול כנגד הקב"ה: משה ודניאל. ...¹⁷ ר' שמואל בר נחמן אומר: "עמד בפפרץ לפניו" – דבר קשה. משל למלך שכעס על בנו וישב על בימה ודנו וחייבו. נטל

⁷ ואילו ב"לך רד" כתוב: "ויחל משה לך רד" – דיבור הוא לשון קשה. השווה גם עם "לך רד" של מתן תורה, שמות יט כד: "ויאמר אליו ה' לך רד ועלית וכו'". ראו דברינו [לך רד – לך עלה](#) בפרשתנו.

⁸ השינוי ללשון רכה נובע לא רק מהפועל אמ"ר שהוא רך יחסית לפועל דב"ר (ראו ספרי במדבר פרשת בהעלותך על הפסוק "ותדבר מרים", ובמדבר רבה כא יד על "יפקוד ה' ... איש על העדה), אלא גם מתוכן הדברים. אם הקב"ה עצמו אומר שהעם הוא "קשה עורף", יש בכך מעין הסכמה שזה המצב ומעין פתח למשה שיבקש עליהם. ראו דברינו [עם קשה עורף](#) בפרשה זו.

⁹ מדרש זה ממשיך את "ויחל" של פיוס שראינו במכילתא לעיל. כך גם שמות רבה בהמשך הפרשה בסימן ט שם: "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם – וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר: הניחה לי? אלא למה הדבר דומה? למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו. והיה המלך מצעק מן הקיטון: הניחה לי שאכנו. והיה פדגוג עומד בחוץ. אמר הפדגוג: המלך ובנו לפניו בקיטון, למי הוא אומר: הניחה לי? אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו, לכך הוא מצעק: הניחה לי. כך אמר הקב"ה למשה: ועתה הניחה לי. אמר משה: מפני שהקב"ה רוצה שאפייס על ישראל, לפיכך הוא אומר: ועתה הניחה לי. מיד התחיל לבקש עליהם רחמים, הוי: ויחל משה את פני ה' אלוהיו". ורש"י בפרשתנו על הפסוק בעקבות מדרש תנחומא מפרש: "הניחה לי – עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר: הניחה לי! אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא ייכלם". גם זה שאמר: "הרף ממני ואשמידם", גם זה פתח למשה. עוד יש להבין מדוע כתוב בפסוק: "ה' אלוהיו" בלשון יחיד. אפשר שגם זה מרמז לשיח האינטימי בין המלך לפדגוג לגבי גורל הילד. ראו דברינו [משל הפדגוג](#) בפרשה זו.

¹⁰ הפציר בו, מסביר רש"י. עד שחלה (משה) מרוב מאמץ, מסביר שטיינזלץ. ומהרש"א מפנה לשמות רבה להלן: שעשה עצמו חולין ועמד בקלות ראש והטיח דברים לפני הקב"ה. והיא שיטת "רבנן" להלן בגמרא.

¹¹ "ויחל" מלשון חלל, שהיה משה מוכן למסור נפשו בעבור כלל ישראל.

¹² "כמו: יחולו על ראש יואב, לשון הניח", מפרש רש"י. שתחול עליהם מידת הרחמים, מפרש שטיינזלץ. אלא שאצל יואב הייתה זו נקמתו הקשה של דוד. ראו דברינו [לאחוז בקרנות המזבח](#) בפרשת משפטים.

¹³ דומה לדברי אברהם בסדום, פרשת וירא: "חלילה לך מעשות כדבר הזה". ראו בראשית רבה מט ט על פסוק זה: "חלילה לך מעשות כדבר הזה – אמר ר' יודן: חללה היא לך, זרה היא לך! אמר ר' אחא: חלילה חלילה – שתי פעמים: חילול שם שמים יש בדבר, חילול שם שמים בדבר!". ראו דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא.

¹⁴ שאחזה במשה קדחת של תשישות מרוב מאמץ ותפילה. מקבץ דרשות זה מקפל בתמצית את ריבוי הפנים והמשמעויות של המילה "ויחל", כפי שמובא בהרחבה במדרשי רבה שרק מקצתם נוכל להביא להלן. לפרשני המקרא פשיטא שהכוונה לחילוי פנים כמו שרס"ג מפרש: "אתה", מלשון תחינה, כניעה והתרפסות. ואבן עזרא מפרש: "זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פנים". ואונקלוס פשוט מתרגם: "וצלי משה". אבל המדרש רואה במילה "ויחל" מגוון רחב של אפשרויות. מדקדקי הלשון למדונו שהמילה יחל שייכת לקבוצת השורשים העלולים (שורשים חסרים או חולים) אשר מתחלפים באות השלישית, כאשר הבסיס הוא ח"ל. חל"ה במשמעות של מחלה, נחלש – התחנן, העתיר, חילה את פניו, ביקש רחמים, חילה את המרירות. זו המשמעות הפשוטה של "ויחל משה" כפי שמציין אבן עזרא. בדומה לו מצאנו במלכים ב יג ד: "ויחל הואחז את פני ה' וישמע אליו ה' פי ראה את לחץ ישראֵל וכו'". ומנשה בצר לו: "חלה את פני ה' אלוהיו" (דברי הימים ב לג יב). אבל אפשר אולי גם מלשון חל"ל – התחיל, הפר, ביטל, התייר שבועה או קדושה. ואולי גם משורש ח"ל – קרה או אירע. ויש גם יחל, חולל, החל, חיל ועוד. חלק ממשמעויות אלה נראה במדרשים להלן שלא החמיצו לחולל ולהחיל דרשותיהם על "ויחל משה".

¹⁵ פרקים קה וקו בתהלים סוקרים את ההיסטוריה של תולדות עם ישראל ובה גם מעשה העגל: "עשו עגל בחרב וישתחוו למסכה: וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב" ובהמשך שם הפסוק הנ"ל. ראו דברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי.

¹⁶ היינו עומד בתוקף על שלו ומתווכח עם בית הדין ועם הקטיגור. הוא דורש: "עמד לפני" מלשון "מעמיד פנים".

¹⁷ ומביא שם פסוקים להוכחת העניין ומסיים: "אלו שני בני אדם שנתנו פניהם לנגד מדת הדין לבקש רחמים על ישראל".

את הקולמוס לחתום גזר דינו. מה עשה סִינְקֶתְדָר¹⁸ חטף את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו. כך, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר: "הרף ממני ואשמידם". ולא עשה, אלא בא לחתום גזר דינם שנאמר: "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב ט).¹⁹ מה עשה משה? נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו... ושברם²⁰... ועוד אמר משה: מוטב שיהו נידונים כשוגגים ואל יהיו מזידין... שהיה כתוב בלוחות: "אנכי ה' אלהיך", ועונשו אצלו: "זובח לאלהים יחרם". לפיכך שבר את הלוחות, שנאמר: "ויאמר להשמידם לולי משה בחירוי". מיד התחיל חוגר בתפילה: "ויחל משה את פני ה' אלהיו" - שעמד בקלות ראש לפני הקב"ה לבקש צרכן של ישראל. הוי: "ויחל משה".²²

סימן ג: "ויחל משה" ... ר' יהודה אומר: חלה משה כשעשו אותו מעשה.²³ ר' נחמיה אומר: ... שהכניס לאלהים כמין דורון ...²⁴ ורבותינו אומרים: מהו "ויחל משה"? - עשה את המר מתוק ... כיון שבאו ישראל למרה ... התחיל משה מהרהר בלבו ואומר: המים הללו למה נבראו? מה הניח יש לעולם בהם? מוטב היה אילו לא נבראו!²⁵ ידע הקב"ה מה היה מחשב בלבו. א"ל הקב"ה: לא תאמר כך, ולא מעשי ידי הם? יש דבר בעולם שלא נברא לצורך? אלא אני מלמדך היאך תהא אומר. אמור כך: עשה את המר מתוק²⁶... היה הדבר מסורת ביד משה ... כיון שבאו ישראל למדבר ובקש האלהים לכלותם, אמר לו משה: ריבונו של עולם, לא בקשת לאבד את ישראל! מכלה אתה אותם מן העולם?! לא כך אמרת לי במרה: הוי מתפלל ואומר: "עשה את המר מתוק"! ואף עכשיו תלה מרירותם של ישראל ורפא אותן, הוי: "ויחל משה".²⁷ א"ר אבין בשם ר' לוי בר פרטא: בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו, הוי: "ויחל משה", אבל בימי דניאל לא היה לנו מי שיחלה המרירות, שנאמר: "ולא חלינו את פני ה' אלהינו" (דניאל ט יג).²⁸

סימן ד: דבר אחר: "ויחל משה" - מהו כן? אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יצחק: שהתיר נדרו של יוצרו, כיצד? אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפיס את האלהים שימחל להם. אמר האלהים: משה, כבר נשבעתי: "זובח לאלהים יחרם", ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו. אמר לו משה: ריבון העולם, ולא נתני לי הפרה של נדרים...²⁹ וכל זקן שמורה הוראה, אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו, צריך הוא לקיימה תחילה³⁰ ... מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד כשואל נדרו...³¹ א"ר יוחנן: דבר קשה אמר (משה) לפניו:

¹⁸ יועץ המלך, היושב בקתדרה לפניו.

¹⁹ "לא עשה" בד"כ בצירוף עם "אלא", משמעותו לא השתהה, לא איבד זמן, מיהר לעשות. "זובח לאלהים יחרם" הוא העונש של הציווי "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", ראו דברינו אלה בפרשת יתרו.

²⁰ ראו התיאור בירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה: "הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורוחבן שלושה והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע. כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר [דברים לד יב] ולכל היד החזקה".

²¹ בקטע שהשמטנו מביא המדרש משל נוסף של מלך שקידש אשה והיא קלקלה טרם שנכנסה לחופה והסרסור (השליח) קרע את הכתובה.

²² זה "ויחל משה" של הסניגור שאינו מהסס להתעמת עם הדיין, של הסרסור שקורע את הכתובה - משה שעומד בקלות ראש, במובן של תעוזה וחוצפה, לא קלות ראש של ימינו, ומתעמת עם הקב"ה. ראו איך הדרשן משנה את סדר הדברים ומחבר את שבירת הלוחות עם "ויחל משה", בניגוד גמור לפשט המקרא (הערה 1 לעיל). וכבר עמד אבן עזרא על ערבוב סדר עניינים זה בפירושו לשמות לב יא: "כי איך יחלה פני ה' לפני שרוף העגל... וזאת הפרשה הייתה ראויה להיכתב אחר: וישב משה אל ה' - ואין מוקדם ומאוחר בתורה". אבל המדרש בשל, שבירת הלוחות וחילוי פני ה' עניין אחד הוא ושניהם ביחד הם העזת פנים של משה כנגד הקב"ה. הסרסור קורע את הכתובה על מנת שלא ייחשב הדבר לזנות (לעבודה זרה) ובה בעת גם מתפלל. קלות הראש, היינו עזות הפנים (לא חילוי פנים), איננה רק בתפילה עצמה, בדרישה לסלוח לעם, באזכור האבות ומוטיב חילול השם, אלא בשילוב של שבירה ותפילה.

²³ משה נעשה חולה מהעניין.

²⁴ והוא מוכיח ש"ויחל" הוא דורון, מפסוקים מתהלים מה יג: "ובת צור במנחה פניך יחלו" וממלאכי א ט: "ועתה חלו נא פני אל",

²⁵ מזכיר את דברי דוד על הצרעה, העכביש והשוטה (אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא [המתחיל בעמוד 35]).

²⁶ "ויורהו ה' עץ" - עצה, איך להמתיק את המים.

²⁷ הנה מפעולות השורשים העלולים: חל"ה במוכן של מחלה, במובן של תפילה ובקשה וחל"ה במובן של תיקון וריפוי. ונראה שאולי יש כאן גם משחק מילים עם "מכלה". אל תִּכְלֶה, רק תִּלְה. ובאשר לעצם דברי משה כאן, השוו עם תפילתו על מרים אחותו שהצטרעה, דברים רבה ו יג: "כיון שראה משה מה הגיע לאחותו, התחיל צווח ומתפלל עליה בכל לבו ונפשו: אל נא רפא נא לה ... אמר משה: ריבונו של עולם, כבר עשית אותי רופא. אם אתה מרפא אותה, הרי מוטב. ואם לאו - מרפא אני אותה".

²⁸ כאן נפרדים דרכיהם של משה ודניאל. אם לעיל שניהם עומדים בפרץ כסניגורים טובים להגן על ישראל ומעמידים פנים כנגד הקב"ה, כאן גברה ידו של משה. אולי הדרשן מיצר כאן על כך שבבית שני לא עמד אדם כמשה שיועד לחלות את המרירות.

²⁹ הפרת נדרים היא של אב או בעל. הכוונה כאן היא להתרת נדרים של חכם שלומדים מדרשה: "לא יחל דברו" - הוא אינו מוחל (או מיחל), אבל אחרים מוחלים לו" (ברכות לב ע"א, חגיגה י ע"א).

³⁰ ראו דברינו פרא בסילוס נומוס אגרפוס בפרשת וירא.

³¹ בקטע זה של המדרש שהשמטנו מתחבט הדרשן כיצד ייתכן שמשה יושב והקב"ה עומד לפניו. ראו ההסברים שם במקור.

תְּהִיֶּךָ?! א"ל: תוהוה אני על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי. אותה שעה אמר משה: מותר לך! מותר לך! אני כאן נדר ואין כאן שבועה. הוי: "ויחל משה" - שהפר נדרו ליוצרו.³²

סימן ה: "ויחל משה את פני ה' אלוהיו" - אמר ר' יהושע בן לוי בשם ר' שמעון בר יוחאי: פתח של תשובה פתח לו הקב"ה בסיני: "אנכי ה' אלהיך". למה? בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיס את האלהים ולא היה שומע לו.³³ אמר לו (הקב"ה למשה): אפשר שלא נִעְשָׂה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור? אמר משה: ריבון העולם, כך אמרת בסיני: "אנכי ה' אלהיך" ולא אמרת: "אלהיכם"; לא לי אמרת?! שמא להם אמרת?! ואני בטלתי את הדיבור?! ... הוי: "ויחל משה את פני ה' אלוהיו".³⁴ אמר ר' יהושע מסכנין בשם ר' לוי: לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים: "אני ה' אלהיכם" (ויקרא יט ד), וכן בכל המצוות אומר: "אני ה' אלהיכם" ולא אמר עוד: "אני ה' אלהיך".³⁵

במדבר רבה יב א פרשת נשא – המחילה הסופית במשכן

"ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז א) ... אתה מוצא, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה וכעס עליהם הקב"ה ... מיד עמד משה ובקש רחמים מלפניו שיתרצה להם, כמו שנאמר: "ויחל משה את פני ה' אלוהיו" ונתרצה להם הקב"ה שנאמר: "וינחם ה' על הרעה וגו'". אעפ"כ היה בלבו עליהם, שנאמר: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם". כיון שנעשה המשכן ... הלך משה והרכין אזנו במשכן. אמר משה: תאמר שיש בלבו של הקב"ה על ישראל ... שעד עכשיו הוא עומד בכעסו כנגדם והוא בקושי עמהם ... מיד פייסו הקב"ה שאין בלבו על ישראל כלום, כמו שאתה אומר: "ויעבור ה' על פניו" - שהעביר זעמו מהם ועבר על פשעיהם ... וכיון שנעשה המשכן שמע קול נאה. מה שמעו: "כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו" (תהלים פה ט)³⁶

מסכת ברכות דף ל עמוד ב – שתתחונן או שתתחולל דעתו

כמה ישהה בין תפילה לתפילה?³⁷ רב הונא ורב חסדא, חד אמר: כדי שתתחונן דעתו עליו; וחד אמר: כדי שתתחולל דעתו עליו. מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו - דכתיב: "ויאחזק אל ה'"; ומאן דאמר כדי שתתחולל דעתו עליו - דכתיב: "ויחל משה".³⁸

³² ולפיכך, מסיים המדרש שם נקרא משה "איש האלהים" - לומר שהתיר נדר לאלהים. ראו דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה. הרי לנו כאן ש"ויחל" הוא מלשון התרה משורש חל"ל. על התיאור שמשה יושב עטוף בטליתו כחכם זקן והקב"ה עומד לפניו ושואל על נדרו, נראה שאין צורך להכביר במילים. לעיל בגמרא ברכות ראינו את דברי רבנן שמשה אומר לקב"ה: "ריבוננו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה"! וכאילו מתריס כנגד הקב"ה. כאן הוא הזקן החכם שמוכיח את הנודר שעומד לפניו על הנדר שמיהר להישבע וקעת תוהוה על דבריו. מה יותר "קשה", כדברי ר' יוחנן: "דבר קשה אמר"? השימוש במילה תוהוה בוודאי מעצימה עוד יותר את העניין, מה גם שאין היא התהות הראשונה, במדרש כמובן, של הקב"ה. ראו בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת בראשית פרשה כז סימן ו שהקב"ה תהה על עצם בריאת האדם ועל יצר הרע שברא בו ("וייצר את האדם", בשני י"ד): "תהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאילו בראתיו מלמעלה לא היה מורד בי ... תהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע שאילו בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי". ומשה מיחל או מחלל את אותה תהות.

³³ הקב"ה לא שמע בתחילה למשה. חילוי הפנים לא היה עניין פשוט.

³⁴ כאן מתייחס המדרש לנקודה שהעלינו בסוף הערה 9 לעיל, ללשון היחיד "אלוהיו" שב"ויחל משה". שם הצענו שזה הדיבור החילוי האינטימי שבין משה לקב"ה. כאן הולך המדרש בדרך אחרת של סניגוריה.

³⁵ פירוש זה המתמקד במילה "אלוהיו" נראה קצת כסניגוריה מאולצת, מה גם שמדרשים רבים אחרים תוקפים את עם ישראל על שחטא באותם שני דברות ששמעו ישירות מפי הגבורה (שמות רבה מב ח, שיר השירים רבה א יד: "לא היה להם לחטוא אלא בשליש?"). אבל אפשר שכוונתו לכך שמשה בעצם עונה לקב"ה במטבע שלו כשהציע: "הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול". ראו בהמשך שמות רבה שם בסימן ו שיטת ר' יהודה: "כך אמר משה לקב"ה: למה אתה כועס, לא בשביל תורתך? באחריותי היא שאני וחבריי נקיים אותה, אהרון ובניו יקימוה, יהושע וכלב יקימוה וכו'". העמדת כל קיום התורה ועם ישראל על יחיד סגולה וחבורת אליטה מצומצמת שרק עליה תחול אלוהותו של הקב"ה - "אלוהיו" ולא "אלוהיכם" - היא "ויחל משה" שכביכול דחק את הקב"ה לפינה עד שנאלץ לחזור ולומר: "אני ה' אלוהיכם" - של עם ישראל כולו, לטוב ולמוטב, ולא של חבורה אליטיסטית נבדלת.

³⁶ קיצרנו מאד במדרש זה והקוראים יעיניו במקור. סוף דבר, "ויחל משה" לא הביא לפיוס שלם. גם לא יג המידות: "ה' ה' אל רחום וחונן וכו'". רק הקמת המשכן והשריית השכינה שהיא הסליחה המלאה על חטא העגל. אך ראו דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשה זו שם הבאנו מגוון רחב של דעות עד מתי ועד כמה נמשך רישומו ונפקד עונו של חטא העגל.

³⁷ ראו פירוש רש"י שם: "מי שיש עליו לחזור ולהתפלל, או משום שטעה או משום מוספין, כמה ישהה בין זו לזו?". ושטיינזלץ מוסיף: "להראות שאינו עושה מצוות חבילות חבילות". למשל, מחבר תפילת שחרית עם מוסף או מוסף עם מנחה.

³⁸ ירווח אדם בין תפילה אחת לשנייה, אם כמשה הפרטי שמתחונן להיכנס לארץ, אם כמשה המנהיג שמחלה בעד עם ישראל כולו. ראו פירוש רש"י שם: "שתתחונן" - שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחינה. שתתחולל - לשון חילוי; והיא היא, אלא בלישנא בעלמא פליגי". לפי רש"י, אין בעצם הבדל בין שתי השיטות המוצעות בגמרא, שתיהן מלשון חל"ה - לחלות פנים, להתחונן, הם רק מציעים אסמכתא מפסוקים שונים. ראו ספרי דברים פ'סוקא כו ש"חילוי" הוא אחד מעשרה לשונות של תפילה. אבל שטיינזלץ מבחין בין הדעה "שתתחונן דעתו עליו" שהוא אכן מלשון תחוננים, ובין "שתתחולל דעתו עליו", שהוא מלשון: תתחזק. בין כולם, יהי רצון שזכרה שתתחולל ותתחונן דעתנו עלינו בתפילה של חילוי, חן וחנינה בכל עת ואתר.

שבת שלום

מחלקי המים (ומתפכחי מיין)

מים אחרונים: הצירוף פרשת כי-תשא ופרשת פרה הוא שכיח למדי (בשנים שאינן מעוברות) ויש בו סמליות רבה. הקשר הוא של חטא וכפרה. העגל מסמן את החטא ואילו הפרה את הכפרה. הפרה מכפרת על העגל. ראו במדבר רבה יט ח: "מפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה? א"ר איבו: משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך. אמר המלך: תבוא אמו ותקנח את הצואה. כך אמר הקב"ה תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל". ומי הוא שעושה את הפרה האדומה? אלעזר הבן. ועדיין נותרה כפרתו האישית של אהרון, בפר בן בקר לחטאת כפי שהראינו בדברינו [פיו של שטן וכפרת אהרון](#) בפרשת שמיני.